Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MACIEJ SZPUNAR
prezentate la 12 aprilie 2018 [1]

Cauza C-335/17

Neli Valcheva
împotriva
Georgios Babanarakis

[cerere de decizie preliminară formulată de Varhoven kasatsionen sad (Curtea Supremă de Casație, Bulgaria)]

„Trimitere preliminară – Cooperare judiciară în materie civilă – Regulamentul (CE) nr.°2201/2003 – Domeniu de aplicare – Noțiunea «drept de vizită» – Aplicabilitate în cazul bunicilor”

I. Introducere

1. O bunică dorește să-și exercite dreptul de vizită în raport cu nepotul său. Un litigiu având ca obiect o asemenea cerere intră sub incidența Regulamentului (CE) nr. 2201/2003 [2]? Aceasta este, pe fond, întrebarea adresată de Varhoven kasatsionen sad (Curtea Supremă de Casație, Bulgaria).

2. Prin urmare, prezenta cauză oferă Curții posibilitatea de a se pronunța pentru prima dată cu privire la aplicarea Regulamentului nr. 2201/2003 în cazul unei cereri referitoare la dreptul de vizită al bunicilor, pentru a se stabili dacă instanța competentă să se pronunțe cu privire la modalitățile de exercitare a unui astfel de drept trebuie să fie determinată pe baza regulamentului menționat sau pe baza normelor de drept internațional privat ale statelor membre. Acest regulament recunoaște competența instanțelor de la reședința obișnuită a copilului, întemeindu-se în special pe criteriul proximității. Prin urmare, analiza care urmează urmărește să stabilească instanța competentă în materie de drept de vizită fără a intra în considerații de ordin material.

3. Mai întâi, trebuie să se sublinieze că această cauză nu poate fi analizată fără a se lua în considerare o problemă fundamentală: cea a importanței pentru un copil de a întreține relații personale cu bunicii săi, în măsura în care aceste contacte nu sunt contrare interesului său. Prin urmare, prin prisma principiului prevalenței interesului superior al copilului, trebuie să se interpreteze în prezent Regulamentul nr. 2201/2003 în materia răspunderii părintești.

1 Limba originală: franceza.

2 Regulamentul Consiliului din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești, de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1347/2000 (JO 2003, L 338, p. 1, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 183).

II. Cadrul juridic

A. Dreptul Uniunii

1. Carta

4. Potrivit articolului 7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”), intitulat „Respectarea vieții private și de familie”:

„Orice persoană are dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a secretului comunicațiilor.”

5. Articolul 24 alineatul (2) din cartă prevede că, „[î]n toate acțiunile referitoare la copii, indiferent dacă sunt realizate de autorități publice sau de instituții private, interesul superior al copilului trebuie să fie considerat primordial.”

2. Regulamentul nr. 2201/2003

6. Din considerentul (2) al Regulamentului nr. 2201/2003 reiese că „Consiliul European de la Tampere a aprobat principiul recunoașterii reciproce a hotărârilor judecătorești ca piatră de temelie pentru crearea unui spațiu judiciar veritabil și a identificat dreptul de vizită ca o prioritate”.

7. În conformitate cu considerentul (5) al acestui regulament, „[î]n vederea garantării egalității tuturor copiilor, prezentul regulament reglementează toate hotărârile judecătorești în materia răspunderii părintești, inclusiv măsurile de protecție a copilului, independent de orice legătură cu o procedură matrimonială”.

8. Considerentul (12) al regulamentului menționat prevede că „[t]emeiurile de competență stabilite prin prezentul regulament în materia răspunderii părintești sunt concepute în funcție de interesul superior al copilului și, în special, de criteriul proximității. Prin urmare, ar trebui să fie competente în primul rând instanțele statului membru în care copilul își are reședința obișnuită, cu excepția unor cazuri de schimbare a reședinței copilului sau ca urmare a unui acord încheiat între titularii răspunderii părintești”.

9. În ceea ce privește domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 2201/2003, articolul 1 din acest regulament prevede:

„(1) Prezentul regulament se aplică, oricare ar fi natura instanței, materiilor civile privind:

(a) divorțul, separarea de drept și anularea căsătoriei;

(b) atribuirea, exercitarea, delegarea, retragerea totală sau parțială a răspunderii părintești.”

(2) Materiile prevăzute la alineatul (1) litera (b) cuprind în special:

(a) încredințarea și dreptul de vizită;

[…] ”

10. În ceea ce privește definițiile, articolul 2 din regulamentul menționat prevede la punctele 1, 7, 8, 9 și 10:

„1. «instanță judecătorească» înseamnă toate autoritățile din statele membre competente în materiile care intră sub incidența domeniului de aplicare al prezentului regulament în temeiul articolului 1;

[…]

7. «răspundere părintească» înseamnă ansamblul drepturilor și obligațiilor conferite unei persoane fizice sau unei persoane juridice în temeiul unei hotărâri judecătorești, al unui act cu putere de lege sau al unui acord în vigoare privind persoana sau bunurile unui copil. Aceasta cuprinde în special încredințarea și dreptul de vizită;

8. «titular al răspunderii părintești» înseamnă orice persoană care exercită răspunderea părintească față de un copil;

9. «încredințare» înseamnă drepturile și obligațiile privind îngrijirea persoanei unui copil, în special dreptul de a decide asupra locului său de reședință;

10. «drept de vizită» înseamnă în special dreptul de a duce copilul pentru o perioadă limitată într-un alt loc decât cel al reședinței sale obișnuite;”.

11. În ceea ce privește competența generală, articolul 8 din regulamentul menționat are următorul conținut:

„(1) Instanțele judecătorești dintr-un stat membru sunt competente în materia răspunderii părintești privind un copil care are reședința obișnuită în acest stat membru la momentul la care instanța este sesizată.

(2) Alineatul (1) se aplică sub rezerva dispozițiilor articolelor 9, 10 și 12.”

B. Dreptul bulgar

12. În ceea ce privește dreptul de vizită al membrilor familiei, articolul 128 din Semeen kodets (Codul familiei) prevede:

„1. Bunicul și bunica pot solicita Rayonen sad (Tribunalul de Raion, Bulgaria) de la domiciliul actual al copilului să decidă măsuri privind dreptul de vizită, în măsura în care acestea servesc interesului copilului. Acest drept revine și copilului însuși.

2. Instanța va aplica articolul 59 alineatele 8 și 9 în mod corespunzător.

3. În cazul în care părintele căruia instanța i-a acordat dreptul de vizită se află temporar în imposibilitatea de a-l exercita, din cauza absenței sau a bolii, acest drept poate fi exercitat de bunica și de bunicul copilului.”

13. Zakon za litsata i semeystvoto (Legea privind persoanele și familia) (DV nr. 182 din 9 august 1949, în versiunea sa modificată apărută în DV nr. 120 din 29 decembrie 2002) prevede la articolul 4:

„Persoanele care au împlinit paisprezece ani, dar care nu au împlinit încă optsprezece ani sunt minori.

Pentru a încheia acte juridice, acestea au nevoie de aprobarea părinților sau custodelui lor, dar pot încheia tranzacții simple cotidiene, precum și să dispună de resurse obținute pe cont propriu.”

III. Situația de fapt din litigiul principal, întrebarea preliminară și procedura în fața Curții

14. Doamna Neli Valcheva este mama doamnei Mariana Koleva și bunica lui Christos Babanarakis, născut la 8 aprilie 2002 în urma căsătoriei dintre doamna Koleva și domnul Georgios Babanarakis. Această căsătorie a fost desfăcută de o instanță elenă, care l-a încredințat pe Christos Babanarakis tatălui său. Instanța elenă a stabilit modul în care mama își poate exercita dreptul de vizită, inclusiv prin contacte pe internet și telefonic, precum și întâlniri personale în Grecia, timp de câteva ore, o dată pe lună.

15. După ce a arătat că îi era imposibil să mențină un contact de calitate cu nepotul ei și că a solicitat fără succes sprijinul autorităților elene, doamna Valcheva a solicitat Rayonen sad (Tribunalul de Raion), în temeiul articolului 128 din Codul familiei, să stabilească modalitățile de exercitare a dreptului de vizită între ea și nepotul său minor. Aceasta a solicitat să i se acorde dreptul de a-l vedea în mod regulat, un week-end în fiecare lună, precum și de a-l primi la ea timp de două sau de trei săptămâni pe perioada vacanțelor sale, de două ori pe an.

16. Rayonen sad (Tribunalul de Raion) a constatat că nu era competent să examineze cererea formulată de doamna Valcheva. Okrazhen sad de Burgas (Tribunalul Regional din Burgas, Bulgaria) a confirmat în apel rezultatul deciziei pronunțate în primă instanță, întemeindu-se pe Regulamentul nr. 2201/2003. Acesta a statuat că regulamentul menționat se aplica unor cauze privind dreptul de vizită al copilului exercitat de către familia extinsă care cuprinde bunicii și că, în temeiul articolului 8 din acest regulament, competența revenea instanțelor judecătorești din statul membru în care copilul își avea reședința obișnuită la momentul la care acestea sunt sesizate, și anume instanțelor elene.

17. Doamna Valcheva a formulat recurs la Varhoven kasatsionen sad (Curtea Supremă de Casație). Această instanță arată că înclină să fie de acord cu poziția instanței de apel, dar adaugă că este esențial să se stabilească dacă Regulamentul nr. 2201/2003 se aplică dreptului de vizită al bunicilor, pentru a determina instanța competentă.

18. În aceste condiții, Varhoven kasatsionen sad (Curtea Supremă de Casație), prin hotărârea din 29 mai 2017 primită de grefa Curții la 6 iunie 2017, a decis să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare:

„Noțiunea «drept de vizită» prevăzută la articolul 1 alineatul (2) litera (a) și la articolul (2) punctul 10 din Regulamentul (CE) nr. 2201/2003 trebuie interpretată în sensul că are drept titulari nu numai părinții, ci și alte rude decât părinții, precum, de exemplu, bunicii copilului?”

19. Cererea de decizie preliminară a fost notificată părților interesate la 6 iulie 2017. O a doua notificare a acestei cereri a fost transmisă pârâtului din litigiul principal la 15 septembrie 2017. Părților interesate li s-a oferit pentru depunerea de observații scrise un termen care expira între 18 septembrie și 4 decembrie 2017. Instanța de trimitere și aceste părți au fost informate prin notificarea respectivă cu privire la decizia Curții de a judeca cu prioritate prezenta cerere de decizie preliminară, în conformitate cu articolul 53 alineatul (3) din Regulamentul de procedură al Curții.

20. Republica Cehă și Comisia Europeană au depus observații scrise. Întrucât niciuna dintre părțile interesate nu a formulat o cerere în acest sens, Curtea a decis să judece cauza fără să organizeze o ședință de audiere a pledoariilor.

IV. Analiză

21. În situația în discuție în litigiul principal, doamna Valcheva, cetățean bulgar, este bunica maternă a unui copil minor născut la 8 aprilie 2002 [3]. De la desfacerea căsătoriei părinților săi, copilul locuiește în mod obișnuit în Grecia împreună cu tatăl său, cetățean grec. Bunica sa dorește să obțină un drept de vizită cu privire la nepotul său.

22. Cu toate acestea, întrucât, potrivit informațiilor furnizate de instanța de trimitere, încredințarea copilului a fost atribuită tatălui său, în timp ce mama dispune doar de un drept de vizită, se ridică problema dacă un bunic care dorește să aibă o relație personală cu nepotul său se poate prevala de normele de competență prevăzute de Regulamentul nr. 2201/2003 pentru a solicita un drept de vizită.

A. Considerații generale

23. Considerăm că este util, înainte de a aborda examinarea întrebării preliminare, să enunțăm o serie de considerații generale care vor permite să se definească cadrul în care se înscrie Regulamentul nr. 2201/2003. Aceste considerații privesc impactul integrării europene asupra competențelor Uniunii în domeniul dreptului internațional privat, contextul socioeconomic al acestui regulament și prevalența interesului superior al copilului.

1. Integrarea europeană și dreptul internațional privat

24. Aproape 20 de ani au trecut de la publicarea Raportului explicativ privind Convenția de la Bruxelles din 28 mai 1998 [4]. Acest raport sublinia în mod întemeiat necesitatea de a examina problemele care se ridică în dreptul familiei din perspectiva integrării europene. Astfel, în anii 90, problema „comunitarizării" dreptului privat ocupa un loc important în programele academice, în proiectele de cercetare și în conferințele universitare [5]. Cursurile oferite la Academia de drept internațional de la Haga [6] au fost deosebit de interesate de rezultatele acestor dezbateri și de această reflecție cu privire la incidența normelor „comunitare" asupra dreptului internațional privat și consecințele integrării europene asupra dezvoltării acestuia.

25. Reieșea de aici în special că evoluția Uniunii și a obiectivelor sale a avut un impact real asupra propriilor sale competențe în domeniul dreptului internațional privat. Astfel, rolul dreptului internațional privat european, foarte limitat într-o primă etapă în raport cu obiectivul inițial de creare a unei piețe comune, a beneficiat de introducerea unui al doilea obiectiv, și anume cetățenia europeană, care a permis Uniunii să depășească limitele unei simple integrări economice pentru a se orienta spre o

3 Instanța de trimitere precizează că dreptul bulgar face diferența între „minorii" cu vârsta sub 14 ani („maloletni") și „minorii" între 14 și 18 ani („nepalnoletni", în sens literal „semi-majori", care au capacitate procesuală limitată). Trebuie să se precizeze în această privință că Regulamentul nr. 2201/2003 se aplică fără distincție tuturor „copiilor" și că nu s-a stabilit nicio limită de vârstă. Conform doctrinei, „[î]n fața acestei tăceri, în lipsa unei definiții comunitare autonome a noțiunii «copil», va trebui să ne referim la drepturile naționale pentru a se stabili până la ce vârstă ne aflăm în prezența unui copil", a se vedea Corneloup, S., „Les règles de compétence relatives à la responsabilité parentale", *Le nouveau droit communautaire du divorce et de la responsabilité parentale*, acte ale colocviului organizat la 7 și la 8 aprilie 2005 de către Centre de droit de la famille de l'université Lyon III [Centrul pentru dreptul familiei din cadrul Universității Lyon III], Dalloz, 2005, p. 69-84.

4 Actul Consiliului din 28 mai 1998 de elaborare, în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană, a Convenției privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială (JO 1998, C 221, p. 1, denumită în continuare „Convenția de la Bruxelles din 1998"). Raportul explicativ referitor la Convenția elaborată în temeiul articolului K.3 din Tratatul privind Uniunea Europeană privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială, întocmit de doamna Alegría Borrás, profesor de drept internațional privat la Universitatea din Barcelona (JO 1998, C 221, p. 27, denumit în continuare „Raportul Borrás").

5 A se vedea în special von Hoffman, B. (ed.), *European Private International Law*, Nijmegen, 1998, p. 13-37; Kohler, Ch., „Interrogations sur les sources du droit international privé européen après le Traité d'Amsterdam", *Revue critique de droit international privé*, 1999, nr. 1, p. 1.

6 A se vedea în special Struycken, A. V. M., „Les conséquences de l'intégration européenne sur le développement du droit international privé", *Recueil des cours*, volumul 232, 1992, p. 256-383; Fallon, M., „Les conflits de lois et de juridictions dans un espace économique intégré. L'expérience de la Communauté européenne", *Recueil des cours*, volumul 253, 1995, p. 9-290, și Borrás, A., „Le droit international privé communautaire: réalités, problèmes et perspectives d'avenir", *Recueil des cours*, volumul 317, 2005, p. 313-516.

Europă a cetățenilor[7]. În plus, după Tratatul de la Amsterdam, un al treilea obiectiv a contribuit la avansarea proiectului european: consacrarea unui spațiu de libertate, securitate și justiție care garantează libera circulație a persoanelor prin delimitarea mobilității în creștere a cetățenilor și prin oferirea unui conținut acestei cetățenii europene[8], în special cu dreptul de acces la justiție[9]. În ceea ce privește acest drept, esențial pentru punerea în aplicare a altor drepturi procedurale și fundamentale, ne pare, în mod evident, esențial, pentru ca procesul de integrare europeană să aibă o realitate certă pentru cetățenii Uniunii, ca „rezultate rapide și tangibile" să poată fi obținute în domenii precum recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești[10].

26. Prin urmare, acesta este contextul în care se situează, în general, normele de drept internațional privat european și, mai precis, normele privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materia răspunderii părintești din Regulamentul nr. 2201/2003.

2. Evoluția societății și Regulamentul nr. 2201/2003

27. Am dori de asemenea să evocăm repercusiunile transformărilor care au afectat societatea în aceste ultime decenii asupra domeniului de aplicare al legislației Uniunii în materia răspunderii părintești. Aceasta va permite o mai bună definire a contextului Regulamentului nr. 2201/2003 pentru a analiza întrebarea adresată de instanța de trimitere.

28. În ceea ce privește, în primul rând, transformarea societății în cadrul Uniunii (și în general a societății occidentale), trebuie să se observe, pe de o parte, că schimbările economice legate de globalizare au provocat modificări profunde în raporturile de muncă, având drept consecință, printre altele, un fenomen de disociere între locul reședinței obișnuite și locul de muncă. A avea reședința într-un stat membru și a lucra în alt stat membru au devenit situații obișnuite pentru o parte din cetățenii Uniunii. Totuși, situația este mai complexă în cazul cetățenilor care își au reședința într-un stat membru și care sunt detașați într-o țară terță pe seama unei societăți stabilite în alt stat membru. De asemenea, aceste schimbări influențează în mod semnificativ viața de familie a cetățenilor Uniunii.

29. Pe de altă parte, pe plan sociocultural, transformări la fel de profunde afectează modul de viață al cetățenilor. Fenomenul familiilor ai căror membri (părinți și copii) au dublă cetățenie sau cetățenii diferite (care este strâns legat de libera circulație a persoanelor și, în termeni mai generali, de globalizare), diversitatea formelor de uniune și de viață în comun, pe lângă căsătorie, în special pactul civil de solidaritate (Pacs), noile forme de structuri familiale, în special familiile monoparentale, recompuse sau homoparentale, și noile forme de parentalitate în privința unor copii născuți în cadrul unei uniuni anterioare, născuți în urma reproducerii asistate medical sau adoptați, sunt doar câteva exemple în acest sens. Prin urmare, diversificarea structurilor familiale reprezintă o realitate a societății contemporane. Unele dintre aceste fenomene nu sunt cu adevărat noi, însă, începând cu anii '60, transformările s-au intensificat și s-au dezvoltat în mod exponențial. Aceste schimbări economice și

7 A se vedea în acest sens Borrás, A., op. cit., p. 333-369. A se vedea de asemenea Raportul Borrás, p. 28: „Integrarea europeană a reprezentat, inițial, un proces în esență economic, iar instrumentele juridice stabilite urmăreau, așadar, să servească acestui tip de integrare. Cu toate acestea, în ultimii ani au avut loc modificări profunde și, în prezent, integrarea, dincolo de dimensiunea sa economică, afectează treptat și din ce în ce mai profund viața cetățenilor europeni."

8 Considerentul (1) al Regulamentului nr. 2201/2003 reamintește acest obiectiv al Uniunii după cum urmează: „Comunitatea Europeană și-a stabilit ca obiectiv crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție în cadrul căruia se asigură libera circulație a persoanelor."

9 În ceea ce privește accesul copiilor la justiție, și în special dreptul de a rămâne în contact cu ambii părinți în cauzele transfrontaliere, Directiva privind accesul la justiție este deosebit de importantă. Directiva 2003/8/CE a Consiliului din 27 ianuarie 2003 de îmbunătățire a accesului la justiție în litigiile transfrontaliere prin stabilirea unor norme minime comune privind asistența judiciară acordată în astfel de litigii (JO 2003, L 26, p. 41, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 41).

10 A se vedea în acest sens Borrás, A., op. cit., p. 369. A se vedea de asemenea Lagarde, P., „En guise de synthèse", *Quelle architecture pour un code européen de droit international privé*, Fallon, M., Lagarde, P., și Poillot-Peruzzetto, S. (dir.), Peter Lang, 2011, p. 365-388, p. 366: „[d]in punctul de vedere al dreptului internațional privat, aceasta înseamnă că codul avut în vedere nu va mai trebui să se limiteze la norme care garantează în domeniul economic exercitarea celor patru libertăți fundamentale ale tratatului de bază. Acesta va trebui să asigure cetățeanului european nu numai libera circulație în cadrul Uniunii în vederea desfășurării activității sale economice, ci și, atunci când se deplasează în Uniune, indiferent de motivul acestei deplasări, toate garanțiile de securitate și de justiție."

socioculturale ale căror efecte multiple asupra vieții cetățenilor se impun într-un ritm susținut implică, în anumite cazuri, să se revizuiască ipotezele care stau la baza sistemelor juridice și a conținutului normelor lor, și impun o adaptare a dreptului, în special a dreptului Uniunii (inclusiv dreptul internațional privat european).

30. În al doilea rând, în ceea ce privește mai precis repercusiunile evoluției societății asupra Regulamentului nr. 2201/2003, se impune constatarea că, în contextul litigiilor referitoare la copii, domeniul de aplicare al acestui regulament s-a extins în mod considerabil în raport cu Convenția de la Bruxelles din 1998 [11] și cu Regulamentul nr. 1347/2000 [12]. Astfel, în timp ce Regulamentul nr. 1347/2000 privea exclusiv procedurile civile referitoare la răspunderea părintească în privința copiilor comuni ai soților cu ocazia procedurilor referitoare la desfacerea (divorțul și anularea) unei legături matrimoniale sau la separarea de drept [13], Regulamentul nr. 2201/2003 se extinde în prezent, oricare ar fi natura instanței, la „toate litigiile" referitoare la răspunderea părintească. Astfel, în vederea garantării egalității „tuturor copiilor", fără distincție, acesta din urmă se aplică situației copiilor proveniți dintr-o relație anterioară și a copiilor naturali, astfel încât răspunderea părintească să fie exercitată de părinți sau de un terț, ținând cont de asemenea și de familiile recompuse.

31. Cu toate acestea, în pofida eforturilor depuse de legiuitorul Uniunii pentru adaptarea legislației în materia răspunderii părintești la evoluția societății, acestea urmează însă un ritm mult mai rapid decât procesul de adaptare legislativă și este clar că subzistă anumite „zone gri" pentru care legislația nu oferă un răspuns explicit. Cauza principală constituie o ilustrare a acestor zone gri generate de evoluția societății în ceea ce privește în special relațiile personale ale copilului cu alte persoane de care este atașat prin legături „de familie" de drept sau de fapt (precum fostul soț al unuia dintre părinți, frații și surorile copilului, bunicii sau partenerul unui părinte care este titular al răspunderii părintești). Aceste zone gri pot da naștere la incertitudini, uneori paradoxale, în ceea ce privește existența unui drept de vizită al altor persoane decât părinții, în speță bunicii.

32. În ceea ce privește în mod specific bunicii, această incertitudine nu este deconcertantă dacă avem în vedere faptul că, în principiu și sub rezerva interesului superior al copilului, relația personală dintre bunici și nepoții lor rămâne, în special într-o societate în continuă evoluție, o sursă esențială de stabilitate pentru copii și un factor important al legăturii între generații care contribuie, fără nicio îndoială, la construirea propriei lor identități?

3. Principiul prevalenței interesului superior al copilului

33. Nu putem încheia această parte consacrată considerațiilor generale fără a evoca cel mai important principiu al Regulamentului nr. 2201/2003: prevalența interesului superior al copilului.

11 Această convenție nu a intrat niciodată în vigoare deoarece a fost înlocuită prin Regulamentul (CE) nr. 1347/2000 al Consiliului din 29 mai 2000 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești față de copiii comuni (JO 2000, L 160, p. 19), ca urmare a „comunitarizării" cooperării judiciare în materie civilă efectuate prin mutarea capitolului relevant din fostul pilon al treilea în primul pilon (partea a treia, titlul IV din Tratatul CE) odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam la 1 mai 1999.

12 De la adoptarea Regulamentului nr. 1347/2000, domeniul său de aplicare a fost considerat foarte limitat. Cu privire la aspectele pozitive și negative ale acestui regulament, a se vedea Borrás, A., „Le règlement nº 1347/2000 sur la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs", *Petites affiches*, 2002, nr. 248, p. 12. „Succesiunea haotică și apropiată de texte exclusiv în domeniul desfacerii uniunii și al răspunderii părintești" se explică în special prin existența unei diversități a tradițiilor naționale mai marcate și mai sensibile decât în domeniul patrimonial, a se vedea Ancel, B., și Muir Watt, H., „L'intérêt supérieur de l'enfant dans le concert des juridictions: le règlement Bruxelles II bis", *Revue critique de droit international privé*, 2005, nr. 94 (4), p. 569-586.

13 Cu alte cuvinte, Regulamentul nr. 1347/2000 nu se aplica în cazul copiilor născuți în afara căsătoriei aflate în criză sau protecției copiilor cuplului în afara unei crize matrimoniale. Borrás, A., p. 12. Cu privire la Regulamentul nr. 1347/2000, a se vedea în special Gaudemet-Tallon, H., „Le règlement nº 1347/2000 […] ", *Journal de droit international*, 2001, p. 381.

34. Acest principiu este unul dintre principiile care impregnează ordinea juridică a Uniunii [14]. În această privință, nu numai că toate statele membre au ratificat Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului [15], ci, în plus, Curtea a avut deja ocazia să reamintească faptul că fiecare dintre statele membre trebuie să respecte această convenție și că acest text figurează printre instrumentele internaționale privind protecția drepturilor omului de care Curtea ține seama la aplicarea principiilor generale ale dreptului Uniunii [16]. Pe de altă parte, articolul 3 alineatul (3) TUE prevede că „Uniunea instituie o piață internă”, apoi stipulează că Uniunea „promovează justiția […], solidaritatea între generații și protecția drepturilor copilului” [17].

35. În ceea ce privește Regulamentul nr. 2201/2003, acesta se întemeiază pe principiul prevalenței intereselor copilului și pe respectarea drepturilor acestuia. Astfel, considerentul (33) prevede că în special regulamentul menționat se asigură că sunt respectate drepturile fundamentale ale copilului în conformitate cu articolul 24 din cartă. Acest articol recunoaște copiii ca fiind titulari de drepturi independenți și autonomi, făcând din interesul superior al copilului o considerație primordială pentru autoritățile publice și pentru instituțiile private [18]. În această privință, trebuie să se menționeze și articolul 7 din cartă privind respectarea vieții private și de familie.

36. În ceea ce privește, mai precis, normele de competență stabilite de Regulamentul nr. 2201/2003 în materia răspunderii părintești, acestea sunt concepute în funcție de principiul amintit și în special de criteriul proximității. Prin urmare, instanțele de la locul reședinței obișnuite a copilului sunt cele mai în măsură să soluționeze orice problemă legată de răspunderea părintească și, în consecință, de dreptul de vizită [19]. În plus, în interesul copilului, Regulamentul nr. 2201/2003 permite instanței competente, în mod excepțional și în anumite condiții, să trimită cauza instanței unui alt stat membru, în cazul în care aceasta este mai în măsură să soluționeze cauza [20].

37. În sfârșit, Curtea a considerat prevalența interesului superior al copilului ca fiind baza de referință prin intermediul căreia trebuie interpretate dispozițiile dreptului Uniunii [21]. În jurisprudența sa, aceasta face trimitere la interesul copiilor de a-și continua viața de familie, protejată și de dreptul fundamental la respectarea vieții de familie garantat de articolul 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [22].

14 Pentru o prezentare generală a acquis-ului Uniunii cu privire la drepturile copilului, a se vedea Comisia Europeană, DG Justiție, *EU Acquis and Policy Documents on the Rights of the Child*, decembrie 2015, p. 1-83. A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2016:659, punctul 42).

15 Convenție încheiată la New York la 20 noiembrie 1989. Articolul 3 alineatul (1) din aceasta prevede că „[î] n toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele judecătorești, [de] autoritățile administrative sau de organele legislative, interesele copilului vor prevala”.

16 A se vedea Hotărârea din 27 iunie 2006, Parlamentul/Consiliul (C-540/03, EU:C:2006:429, punctul 37 și jurisprudența citată).

17 Protecția drepturilor copilului este de asemenea un aspect important al politicii externe a Uniunii. A se vedea articolul 3 alineatul (5) TUE.

18 Articolul 24 din cartă enunță trei principii fundamentale ale drepturilor copilului: dreptul de a-și exprima în mod liber opinia, în funcție de vârsta și de gradul lor de maturitate [articolul 24 alineatul (1)], dreptul de a vedea că interesul lor superior constituie o considerație primordială în toate acțiunile care îi privesc [articolul 24 alineatul (2)] și dreptul de a întreține cu regularitate relații personale și contacte directe cu ambii părinți, cu excepția cazului în care acestea sunt contrare intereselor lor [articolul 24 alineatul (3)].

19 A se vedea considerentul (12) și articolul 8 din Regulamentul nr. 2201/2003.

20 A se vedea considerentul (13) și articolul 15 din Regulamentul nr. 2201/2003. Trebuie să se arate de asemenea că o atenție deosebită este acordată de acest regulament ascultării copilului. A se vedea în această privință considerentul (19), articolul 41 alineatul (2) litera (c) și articolul 42 alineatul (2) litera (a) din Regulamentul nr. 2201/2003.

21 În ceea ce privește Regulamentul nr. 2201/2003, a se vedea în special Hotărârea din 11 iulie 2008, Rinau (C-195/08 PPU, EU:C:2008:406, punctele 48 și 51), și Hotărârea din 2 aprilie 2009, A (C-523/07, EU:C:2009:225, punctele 61 și 64). A se vedea de asemenea Luarea de poziție a avocatului general Sharpston prezentată în cauza Rinau (C-195/08 PPU, EU:C:2008:377, punctul 20). A se vedea de asemenea Hotărârea din 13 septembrie 2016, Rendón Marín (C-165/14, EU:C:2016:675, punctele 66, 81 și 85), și Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauzele Rendón Marín și CS (C-165/14 și C-304/14, EU:C:2016:75, punctul 174).

22 Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”).

38. În consecință, nu avem nicio îndoială că principiul prevalenței interesului copilului trebuie să orienteze orice interpretare teleologică a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003 în ceea ce privește, precum în speță, o cerere referitoare la dreptul de vizită al bunicilor. Vom reveni asupra acestui aspect mai târziu.

B. Întrebarea preliminară

39. Prin intermediul întrebării formulate, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă noțiunea „drept de vizită” prevăzută la articolul 1 alineatul (2) litera (a) și la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003 trebuie interpretată în sensul că se extinde la dreptul de vizită al bunicilor în ceea ce privește nepoții lor.

40. Or, deși noțiunea „drept de vizită” este menționată în mod explicit la articolul 1 alineatul (2) litera (a) și la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003, aceste dispoziții nu indică în mod expres dacă acest drept include sau nu include dreptul de vizită al altor persoane decât părinții.

41. Prin urmare, este necesar, în scopul interpretării dispozițiilor menționate, să se țină seama nu numai de modul de redactare a acestora, ci și de contextul lor și de obiectivele urmărite de Regulamentul nr. 2201/2003.

42. Trebuie să se arate de la bun început că, în ceea ce privește noțiunea de răspundere părintească și finalitatea Regulamentului nr. 2201/2003, guvernul ceh și Comisia au susținut în observațiile lor scrise, întemeindu-se în special pe modul de redactare a acestui regulament, punctul de vedere potrivit căruia regulamentul menționat se aplică dreptului de vizită al bunicilor. Instanța de trimitere pare să fie de acord cu această opinie în decizia de trimitere [23].

1. Modul de redactare și economia dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003

43. În ceea ce privește răspunderea părintească, articolul 1 din Regulamentul nr. 2201/2003 prevede că acesta se aplică, oricare ar fi natura instanței, materiilor privind „atribuirea, exercitarea, delegarea, retragerea totală sau parțială a [acesteia]”. Pentru a putea stabili în mod adecvat domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 2201/2003 [24], era important ca legiuitorul Uniunii să clarifice noțiunea de răspundere părintească. Astfel, această noțiune nu era definită nici prin Convenția de la Bruxelles din 1998 [25], nici prin Regulamentul nr. 1347/2000. Prin urmare, legiuitorul a optat pentru o definiție uniformă a noțiunii de răspundere părintească [26]. Această noțiune este definită la articolul 2 punctul 7 din Regulamentul nr. 2201/2003 ca fiind „ansamblul drepturilor și obligațiilor conferite unei persoane fizice sau unei persoane juridice în temeiul unei hotărâri judecătorești, al unui act cu putere de lege sau al unui acord în vigoare privind persoana sau bunurile unui copil”. În consecință, atât persoanele fizice, cât și persoanele juridice pot fi titulare ale răspunderii părintești [27]. În plus, noțiunea de răspundere părintească cuprinde „în special” dreptul privind încredințarea și dreptul de vizită, ceea ce

23 Astfel, instanța de trimitere arată, la punctul 5.3 din decizia de trimitere, că „[î]n pofida faptului că nu rezultă din modul de redactare a regulamentului […] acest aspect poate fi dedus din economia, din conținutul și din obiectivul regulamentului”.

24 A se vedea punctul 30 din prezentele concluzii.

25 În ceea ce privește noțiunea de răspundere părintească în Convenția de la Bruxelles din 1998, Raportul Borrás preciza că această noțiune „[ar trebui] să fie definită de dreptul intern al statului membru în care se examinează problema răspunderii”. Astfel, în această convenție, drepturile și obligațiile părinților erau definite de dreptul național.

26 Spre deosebire de Convenția de la Bruxelles din 1998, pentru aplicarea Regulamentului nr. 2201/2003, o interpretare autonomă a răspunderii părintești era necesară, ceea ce a fost confirmat în cele din urmă de definiția acestei noțiuni prevăzută de regulamentul menționat la articolul 2 punctul 7. A se vedea în acest sens Pintens, W., în Magnus, U., și Mankowski, P. (ed.), *Brussels II bis Regulation*, European Commentaries on Private International Law, Sellier European Law Publishers, 2016, articolul 1, punctul 59, și articolul 2, punctul 19.

27 Cu totul alta este problema desemnării titularului răspunderii părintești. Regulamentul nr. 2201/2003 nu stabilește cine este persoana care trebuie să fie titularul răspunderii părintești, ci face trimitere la statele membre în ceea ce privește desemnarea titularului, în special al dreptului privind încredințarea și al dreptului de vizită. A se vedea în acest sens Hotărârea din 5 octombrie 2010, McB. (C-400/10 PPU, EU:C:2010:582, punctele 40-43).

înseamnă că poate fi împărțită în aceste două elemente [28]. Pentru acest motiv, în sensul Regulamentului nr. 2201/2003, atât titularii dreptului privind încredințarea, cât și titularii dreptului de vizită desemnați de dreptul național pot fi calificați ca fiind titularii răspunderii părintești care include în special aceste două drepturi [29].

44. În ceea ce privește dreptul de vizită, potrivit articolului 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003, acesta este definit ca fiind „în special dreptul de a duce copilul pentru o perioadă limitată într-un alt loc decât cel al reședinței sale obișnuite.” Această definiție indică astfel doar o parte din conținutul dreptului de vizită, fără a se face trimitere la persoanele care pot fi titularele acestuia [30].

45. În ceea ce privește articolul 2 punctul 8 din Regulamentul nr. 2201/2003, acesta definește titularul răspunderii părintești ca fiind „orice persoană care exercită răspunderea părintească față de un copil” [31].

46. Reiese, în opinia noastră, din interpretarea articolului 2 punctele 7, 8 și 10 din Regulamentul nr. 2201/2003 că legiuitorul Uniunii a utilizat în mod deliberat definiții extinse pentru a acoperi mai multe ipoteze. Această intenție rezultă din utilizarea unor formulări generale precum „ansamblul drepturilor și obligațiilor” sau „orice persoană”, precum și a adverbului „în special”. Mai ales utilizarea acestui adverb în definirea noțiunii de drept de vizită de la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003 demonstrează, în opinia noastră, voința legiuitorului Uniunii de a opta pentru o definiție extinsă a acestui drept.

47. În consecință, dacă noțiunea de răspundere părintească, în raport cu articolul 2 punctele 7 și 8 din Regulamentul nr. 2201/2003, se referă la orice persoană fizică sau juridică care are un drept de vizită – acesta din urmă fiind de asemenea definit în sens larg la articolul 2 punctul 10 din regulamentul menționat –, ne pare evident că atât răspunderea părintească (ca noțiune globală), cât și dreptul de vizită (ca element al acestei noțiuni globale) pot aparține oricărei persoanei fizice sau juridice în sensul acestui regulament [32].

48. Desigur, reiese din definiția noțiunii de răspundere părintească care figurează la punctul 7 al articolului menționat că dreptul de vizită este doar unul dintre elementele răspunderii părintești [33]. În special, într-o situație precum cea din cauza principală în care, conform dreptului național, răspunderea părintească este exercitată în comun de părinți, unui singur părinte (tatăl, în speță) i s-a încredințat copilul, în timp ce celălalt părinte (mama, în speță) dispune în mod normal de un drept de vizită. În acest context, în cazul în care un terț solicită un drept de vizită, problema care se ridică, în

28 Dreptul privind încredințarea este definit la articolul 2 punctul 9 din Regulamentul nr. 2201/2003 ca fiind „drepturile și obligațiile privind îngrijirea persoanei unui copil, în special dreptul de a decide asupra locului său de reședință”. Cu privire la această noțiune, a se vedea Hotărârea din 5 octombrie 2010, McB. (C--400/10 PPU, EU:C:2010:582, punctele 40-43).

29 A se vedea în această privință Francq, S., „La responsabilité parentale en droit international privé. Entrée en vigueur du règlement Bruxelles II bis et du code de droit international privé”, *Revue trimestrielle de droit familial*, 2005, numărul 3, p. 691-711. A se vedea de asemenea Pintens, W., loc. cit., articolul 2, punctul 23. De altfel, acești autori consideră că un bunic care este titularul dreptului de vizită cu privire la nepotul său este și titularul răspunderii părintești în sensul Regulamentului nr. 2201/2003. Cu toate acestea, trebuie să se observe că, în anumite drepturi naționale, numai părinții sunt titularii răspunderii părintești, în timp ce terții au doar puteri limitate, chiar dacă le-a fost acordat un drept de vizită.

30 În Regulamentul nr. 2201/2003, această definiție este limitată numai *ratione temporis* („o perioadă limitată”), nicio limitare *ratione personae* nu reiese din această definiție.

31 Această definiție precizează că alte persoane decât părinții pot fi de asemenea titularii răspunderii părintești. Acest termen include nu doar titularii care au dobândit răspunderea părintească ca o consecință a filiației, a tutelei și curatelei și instituțiile similare, ci și titularii care au dobândit răspunderea părintească în calitate de parteneri ai unui părinte titular al răspunderii părintești. A se vedea Pintens, W., 2016, op. cit., articolul 2 punctul 22.

32 În această privință, a se vedea Pintens, W., op. cit., p. 88: „Since the Brussels II bis Regulation has a broader scope – third persons can be holders of parental responsibility – there is no reason to exclude rights of access from the scope of the Regulation when the holder is a third person.”

33 A se vedea punctul 43 din prezentele concluzii.

scopul stabilirii competenței judiciare, este aceea dacă Regulamentul nr. 2201/2003 acoperă de asemenea un drept de vizită distinct de cel care a fost atribuit de dreptul intern unuia dintre cei doi părinți (mama, în speță) și dacă, în consecință, exercitarea acestui drept poate fi solicitată și de terți, precum, de exemplu, de bunici.

49. Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie amintit că reiese din modul de redactare și din economia dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003 că intenția legiuitorului Uniunii era de a acoperi cel mai mare număr de modalități care să permită copilului să aibă relații personale nu numai cu părinții săi, ci și cu alți membri ai familiei sau cu persoane apropiate [34]. În opinia noastră, niciun element din definițiile examinate în contextul lor nu se opune, în principiu, ca o bunică să poată invoca normele de competență prevăzute de regulament pentru a solicita un drept de vizită.

50. Trebuie să se verifice dacă această interpretare este de asemenea confirmată de finalitatea dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003.

2. Interpretarea teleologică a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003

51. Interpretarea care ține seama de finalitatea Regulamentului nr. 2201/2003 confirmă de asemenea că acest regulament se aplică dreptului de vizită al bunicilor.

52. Reamintim mai întâi că unul dintre obiectivele Regulamentului nr. 2201/2003 este de a încuraja recunoașterea reciprocă a hotărârilor judecătorești. Acest aspect reiese din considerentul (2) al acestui regulament, care subliniază că recunoașterea reciprocă a hotărârilor judecătorești reprezintă „piatr[a] de temelie pentru crearea unui spațiu judiciar veritabil” [35]. Pentru acest motiv, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești pronunțate într-un stat membru „ar trebui să se bazeze pe principiul încrederii reciproce, iar motivele de refuz al recunoașterii ar trebui reduse la minimul necesar”, astfel cum enunță considerentul (21) al Regulamentului nr. 2201/2003. În plus, reiese din considerentul (2) al acestui regulament că dreptul de vizită este o prioritate a legiuitorului Uniunii.

53. În ceea ce privește, în continuare, garantarea egalității tuturor copiilor, considerentul (5) al Regulamentului nr. 2201/2003 prevede că acest regulament reglementează toate hotărârile judecătorești în materia răspunderii părintești, inclusiv măsurile de protecție a copilului, independent de orice legătură cu o procedură matrimonială [36]. În această privință, astfel cum reiese din examinarea articolului 2 punctele 7, 8 și 10, Regulamentul nr. 2201/2003 reține o noțiune extinsă a titularilor răspunderii părintești care include nu numai orice persoană fizică care exercită răspunderea părintească în privința unui copil, ci și terții sau persoanele juridice, cum ar fi autoritățile de protecție a copilului.

34 Cum este în special cazul partenerului unui părinte titular al răspunderii părintești. Astfel, un copil poate să fi stabilit o relație personală foarte strânsă, puternică și stabilă cu partenerul mamei sale sau al tatălui său. A se vedea punctul 45 din prezentele concluzii și nota de subsol 31.

35 A se vedea de asemenea considerentul (23) al Regulamentului nr. 2201/2003; concluziile Consiliului European de la Tampere din 15 și 16 octombrie 1999, punctul 34, disponibile la următoarea adresă de internet: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_fr.htm, și documentul de lucru al Comisiei: „Reconnaissance mutuelle des décisions en matière de responsabilité parentale”, COM(2001) 166 final, p. 3.

36 Dacă Regulamentul nr. 2201/2003 se extinde la toate hotărârile judecătorești în materia răspunderii părintești, acesta trebuie să includă și toate hotărârile privind dreptul de vizită nu numai al părinților, ci și al unor terți, precum „în special bunicii”. A se vedea în acest sens Pintens, W., op. cit., articolul 1, punctul 70.

54. În sfârșit, reamintim, astfel cum reiese din punctele 35-37 din prezentele concluzii, că normele care decurg din Regulamentul nr. 2201/2003 în materia răspunderii părintești, și în special temeiurile sale de competență, sunt concepute – și, în consecință, trebuie să fie interpretate – în funcție nu de interesul solicitantului, ci de interesul superior al copilului și în special de criteriul proximității [37]. Astfel, interpretarea teleologică a Regulamentului nr. 2201/2003 trebuie efectuată în lumina prevalenței interesului superior al copilului, ca principiu director consacrat atât în considerente, cât și în dispozițiile sale [38].

55. Având în vedere considerațiile care precedă, ce concluzii pot fi desprinse din examinarea obiectivelor Regulamentului nr. 2201/2003?

56. Răspunsul ne pare evident în prezent. Desigur, nu există dispoziții speciale aplicabile situației, precum cea din cauza principală, a unui bunic care solicită un drept de vizită în privința nepotului său. Nu există totuși, în opinia noastră, un vid juridic. Astfel, din obiectivele Regulamentului nr. 2201/2003 reiese în mod clar că niciun element nu justifică excluderea dreptului de vizită din domeniul de aplicare al acestui regulament atunci când solicitantul dreptului de vizită este o altă persoană decât părinții, care are legături de familie de drept sau de fapt cu copilul, precum este cazul în speță. Pe de altă parte, atribuirea unui drept de vizită unei alte persoane decât părinții ar putea afecta drepturile și îndatoririle acestora din urmă (în speță, în ceea ce privește dreptul privind încredințarea al tatălui și dreptul de vizită al mamei). Prin urmare, ar trebui, pentru a se evita măsurile conflictuale și în interesul superior al copilului, ca aceeași instanță, instanța de la reședința obișnuită a copilului, să se pronunțe cu privire la dreptul de vizită [39].

57. În această ordine de idei, suntem de acord cu argumentul Comisiei potrivit căruia, în cazul în care cererile referitoare la dreptul de vizită al altor persoane decât părinții trebuie să fie excluse din domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 2201/2003, competența judiciară pentru aceste cereri va fi stabilită de norme naționale nearmonizate. Riscul de expunere a copilului unui litigiu în fața unei instanțe cu care acesta nu are o legătură strânsă și riscul unor proceduri paralele, precum și al unor hotărâri judecătorești incompatibile ar crește, ceea ce ar fi contrar obiectivului Regulamentului nr. 2201/2003, care urmărește să stabilească norme de competență uniforme care respectă principiul proximității în procedurile judiciare.

58. Prin urmare, rezultă din cuprinsul punctelor 43-57 din prezentele concluzii că o interpretare a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003 potrivit căreia acest regulament privește solicitarea unui drept de vizită de către un bunic nu ar fi contrară obiectivului urmărit de legiuitorul Uniunii în cadrul acestui regulament.

59. Astfel cum vom explica în continuare, această interpretare este confirmată de istoricul Regulamentului nr. 2201/2003.

37 A se vedea considerentul (12) al Regulamentului nr. 2201/2003.

38 A se vedea punctele 73 și 74 din prezentele concluzii.

39 Acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât normele privind conflictul de legi care desemnează legislația aplicabilă aspectelor legate de răspunderea părintească nu sunt armonizate. Prin urmare, în cazul în care instanțele din diferite state membre s-ar pronunța cu privire la răspunderea părintească a mai multor persoane (părinți și bunici), acestea ar aplica normele naționale privind conflictul de legi. Or, aceste norme pot fi caracterizate de diferențe majore. Hotărârile privind răspunderea părintească exercitată de mai multe persoane ar fi pronunțate în acest caz de instanțe diferite și în temeiul unor legi substanțial diferite, chiar dacă aceste decizii ar privi în esență un singur copil. Dimpotrivă, adoptarea unei abordări extinse a noțiunilor care desemnează domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 2201/2003 permite o anumită armonizare a deciziilor, cel puțin în ceea ce privește legile aplicabile, și evită complicațiile care decurg din lipsa unor norme privind conflictul de legi armonizate.

3. Interpretarea istorică a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003

60. Înainte de a propune un răspuns la întrebarea adresată de instanța de trimitere, ni se pare adecvat să se examineze nu numai cadrul istoric al Regulamentului nr. 2201/2003, ci și legislația anterioară acestui regulament.

a) Lucrările pregătitoare ale Regulamentului nr. 2201/2003

61. În ceea ce privește, în primul rând, lucrările pregătitoare, trebuie să se reamintească, astfel cum reiese din punctele 30 și 43 din prezentele concluzii, că domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 1347/2000, textul care a precedat Regulamentului nr. 2201/2003, era limitat, în ceea ce privește răspunderea părintească, exclusiv la litigiile legate de părinți. Această limitare se aplica și procedurilor referitoare la dreptul de vizită (dreptul de vizită al unuia dintre părinți).

62. În 2000, ținând seama de numărul semnificativ de conflicte familiale cu privire la imposibilitatea unuia dintre părinți de a solicita executarea dreptului de vizită în alt stat membru, Republica Franceză a prezentat o inițiativă în vederea adoptării unui regulament al Consiliului privind executarea reciprocă a hotărârilor judecătorești referitoare la dreptul de vizită a copiilor [40]. La examinarea acestei inițiative, Consiliul Uniunii a concluzionat că nu putea continua decât în paralel cu lucrările privind extinderea domeniului de aplicare al Regulamentului nr. 1347/2000. Aceasta asigura egalitatea de tratament pentru toți copiii, pentru a ține seama de realitățile sociale, cum ar fi diversificarea structurilor familiale [41].

63. În 2001, pe parcursul fazei de elaborare a propunerii Comisiei privind un regulament referitor la răspunderea părintească, această instituție a publicat un document de lucru din care reieșea, în mod evident, că urmărea să rețină o accepțiune a dreptului de vizită mult mai extinsă decât cea prevăzută de Regulamentul nr. 1347/2000 [42]. În acest document de lucru, Comisia arăta că „[î]n timp ce Regulamentul [nr. 1347/2000] lasă dreptului național preocuparea de a reglementa această problemă, s-a propus ca noul text să meargă mai departe în ceea ce privește exercitarea dreptului de vizită, impunând, de exemplu, ca orice fost membru al familiei copilului, precum fostul soț al unuia dintre părinți, să aibă un drept de vizită sau să solicite să exercite acest drept” [43]. Comisia considera de asemenea în documentul respectiv că anumite state membre ar putea formula chestiuni de fond cu privire la desemnarea beneficiarilor dreptului de vizită în calitate de cerințe a căror respectare ar condiționa recunoașterea deciziei în celelalte state membre. Pe de altă parte, aceasta preciza în același document că includerea acestor aspecte ar da naștere unui adevărat pericol de derivă către revizuirea pe fond a deciziilor de către statul membru solicitat, în defavoarea obiectivului însuși al recunoașterii reciproce. Prin urmare, Comisia ajunsese la concluzia potrivit căreia o extindere a mecanismului acestui nou instrument juridic la toate deciziile privind răspunderea părintească, „indiferent de conținutul lor, copiii în cauză sau persoanele care își pot exercita dreptul privind încredințarea sau dreptul de vizită”, ar permite să se îndeplinească mai eficient mandatul Consiliului cu privire la acest nou instrument și să se pună în aplicare prima etapă a programului de măsuri privind recunoașterea reciprocă, al cărui obiectiv era de a elimina procedura de exequatur [44].

40 JO 2000, C 234, p. 7. A se vedea de asemenea considerentul (4) al Regulamentului nr. 2201/2003. Această inițiativă se referă numai la exercitarea dreptului de vizită de către unul dintre părinți.

41 A se vedea punctul 29 din prezentele concluzii și COM(2001) 166 final, p. 1 și 2.

42 COM(2001) 166 final, p. 1.

43 COM(2001) 166 final, p. 20.

44 COM(2001) 166 final, p. 5 și 20. A se vedea de asemenea Consiliul (Justiție, Afaceri Interne și Protecție Civilă) din 30 noiembrie și 1 decembrie 2000, p. 4 și 5, „Programul de măsuri privind punerea în aplicare a principiului recunoașterii reciproce a hotărârilor în materie civilă și comercială” (JO 2001, C 12, p. 1).

64. În observațiile sale scrise, Comisia subliniază că documentul de lucru face de asemenea trimitere la proiectul de convenție europeană asupra relațiilor personale care privesc copiii [45]. Aceasta precizează că proiectul respectiv recunoaște dreptul copiilor de a întreține relații personale nu numai cu părinții lor, ci și cu alte persoane cu care au legături de familie, cum este cazul bunicilor [46].

65. În opinia noastră, reiese în mod clar din cuprinsul punctelor 61-63 din prezentele concluzii că lucrările pregătitoare aferente Regulamentului nr. 2201/2003 confirmă intenția legiuitorului Uniunii de a extinde domeniul de aplicare al Regulamentului nr. 1347/2000, care era limitat la litigiile referitoare la părinți. Această intenție este confirmată de faptul că lucrările respective aveau în vedere în mod clar toate deciziile referitoare la răspunderea părintească și, în consecință, la dreptul de vizită, indiferent de persoanele care îl puteau exercita și fără a exclude bunicii.

b) Convenția de la Haga din 1996

66. Trebuie să se observe că dispozițiile Regulamentului nr. 2201/2003 privind competența în materia răspunderii părintești au luat într-o mare măsură drept model Convenția de la Haga din 19 octombrie 1996 [47]. Regulamentul nr. 2201/2003 s-a inspirat din principiul unei competențe unice [48], și anume cea a autorităților din statul în care se află reședința obișnuită a copilului, consacrat de această convenție [49].

67. Articolul 3 din Convenția de la Haga din 1996 definește măsurile care intră în domeniul său de aplicare. Printre aceste măsuri se numără în special cele referitoare la răspunderea părintească și dreptul de vizită [50]. Regulamentul nr. 2201/2003, la articolul 2 punctul 7, reia în esență definiția răspunderii părintești care reiese din Convenția de la Haga din 1996, însă această definiție [51], spre deosebire de definiția noțiunii de răspundere părintească din Regulamentul nr. 2201/2003, nu menționează în mod expres dreptul de vizită. Această tăcere permite, în principiu, să se considere că, în cadrul convenției menționate, titularul dreptului de vizită nu este în mod obligatoriu titularul răspunderii părintești [52].

68. În ceea ce privește definiția dreptului de vizită care figurează la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003, aceasta a fost redactată în mod identic cu cea care figurează în Convenția de la Haga din 1996 [53]. Cu toate acestea, raportul Lagarde nu precizează dacă cererile referitoare la dreptul de vizită prezentate de alte persoane decât părinții, în special de bunici, intră în domeniul de aplicare al Convenției de la Haga din 1996.

45 COM(2001) 166 final, p. 15, nota de subsol 33. Cu privire la această convenție, a se vedea punctul 72 din prezentele concluzii.

46 Documentul de lucru al Comisiei menționează și definiția noțiunii „legături de familie” din proiectul de convenție respectiv. A se vedea COM(2001) 166 final, p. 15, nota de subsol 33.

47 Convenția privind competența, legea aplicabilă, recunoașterea, executarea și cooperarea cu privire la răspunderea părintească și măsurile privind protecția copiilor (denumită în continuare „Convenția de la Haga din 1996”), disponibilă la următoarea adresă de internet: https://www.hcch.net/fr/instruments/conventions/full-text/?cid= 70.

48 Potrivit articolului 8 alineatul (2) din Regulamentul nr. 2201/2003, alineatul (1) se aplică sub rezerva dispozițiilor articolelor 9, 10 și 12.

49 Articolul 8 și următoarele. A se vedea de asemenea punctele 6, 9 și 34 din prezentele concluzii. Cu privire la necesitatea de a se da o interpretare uniformă noțiunilor identice ale Convenției de la Haga din 1996 și ale Regulamentului nr. 2201/2003, a se vedea Concluziile avocatului general Kokott prezentate în cauza A, (C-523/07, EU:C:2009:39, punctele 24-26).

50 Articolul 3 literele (a) și (b) din această convenție prevede că „[m]ăsurile prevăzute la articolul 1 pot să se refere în mod deosebit la: atribuirea, exercițiul și restrângerea, totală sau parțială, a răspunderii părintești, precum și la delegarea acesteia; […] dreptul de vizită, prin care se înțelege inclusiv dreptul de a lua copilul, pentru o perioadă determinată, într-un alt loc decât reședința sa obișnuită”.

51 Potrivit articolului 1 alineatul (2) din această convenție, „[…] termenul «răspundere părintească» include autoritatea părintească sau orice relație similară acestei autorități, prin care se determină drepturi, puteri și obligații ale părinților, ale tutorelui sau ale altui reprezentant legal în legătură cu persoana sau bunurile copilului”. A se vedea Raportul explicativ al lui Paul Lagarde cu privire la Convenția de la Haga din 1996, disponibil la următoarea adresă de internet: https://assets.hcch.net/upload/expl34.pdf.

52 Conform raportul întocmit de Paul Lagarde, loc. cit., p. 542: „Definiția [răspunderii părintești] este largă. […] Această răspundere este exercitată în mod obișnuit de către părinți, însă aceasta poate fi exercitată în tot sau în parte de către terți, în condițiile stabilite de legislațiile naționale, în caz de deces, de incapacitate, de inadecvare sau de nedemnitate a părinților, sau în caz de abandon al copilului de către părinții săi”.

53 Cu privire la relațiile dintre Regulamentul nr. 2201/2003 și Convenția de la Haga din 1996, a se vedea articolul 61 din regulamentul menționat.

69. Instrucțiunile ulterioare adoptate de statele membre ale Conferinței de la Haga privind dreptul internațional privat indică totuși că importanța pentru copil a menținerii relațiilor personale cu alte persoane de care este legat prin legături de familie este recunoscută la scară largă și precizează că „[n]ici Convenția de la Haga din 1980, nici Convenția de la Haga din 1996 nu limitează drepturile de vizită la cele existente între părinți și copii” [54].

70. Ținând seama de toate aceste elemente, în special de prevalența interesului superior al copilului ca principiu director al oricărei interpretări a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003 în materia răspunderii părintești, suntem convinși că acest regulament se aplică și unei cereri referitoare la dreptul de vizită al bunicilor.

4. Alte instrumente internaționale referitoare la relațiile personale care privesc copiii

71. Interpretarea largă a dreptului de vizită nu este proprie Regulamentului nr. 2201/2003. Astfel, alte instrumente internaționale referitoare la relațiile personale care privesc copiii rețin o noțiune extinsă a dreptului de vizită.

72. În această privință, observăm, în primul rând, că Convenția asupra relațiilor personale care privesc copiii prevede, la articolul 5 alineatul (1), că „[s]ub rezerva interesului superior al copilului, pot fi instituite relații personale între copil și alte persoane decât părinții săi, care au cu acesta legături de familie” [55]. În ceea ce privește articolul 2 litera (d) din convenția menționată, acesta definește „legături[le] de familie” ca fiind „relații strânse, precum cele existente între un copil și bunicii săi sau frații și surorile sale, care decurg de drept sau dintr-o relație de familie de fapt”.

73. În această privință, raportul explicativ privind convenția amintită precizează, mai întâi, că stabilirea persoanelor, pe lângă părinții săi, cu care copilul poate avea relații personale, în măsura în care nu este contrară interesului său superior, este „de o importanță capitală” [56]. Acesta subliniază în continuare că, în anumite state membre, legislațiile au avut tendința de a extinde sfera persoanelor cărora li se acordă sau care pot solicita relații personale cu un copil. El reamintește că, în timp ce „legile respective acordă bunicilor dreptul de a avea relații personale cu copilul, alte legi le atribuie doar dreptul de a solicita să aibă aceste relații personale” [57]. În sfârșit, acest raport constată că jurisprudența referitoare la CEDO a recunoscut că protecția articolului 8 din CEDO se extinde la menținerea relațiilor personale dintre un bunic și nepoții săi [58].

54 *Contacts transfrontières relatifs aux enfants. Principes généraux et Guide de bonnes pratiques*, *Conférence de La Haye de droit international privé*, Family Law, 2008, p. 5, și nota de subsol 38. De altfel, este necesar să se observe că se găsesc trimiteri la dreptul de vizită al bunicilor în exemplele 5B și 8A care figurează în *Manuel pratique sur le fonctionnement de la Convention de La Haye de 1996 sur la protection des enfants*, 2014, p. 64, 65 și 86, disponibil la următoarea adresă de internet: https://www.hcch.net/fr/instruments/conventions/publications1/?dtid= 3&cid= 70.

55 Convenția asupra relațiilor personale care privesc copiii, Consiliul Europei, *Série des traités européens*, nr. 192, Strasbourg, 15 mai 2003. Această convenție a fost ratificată, în ceea ce privește statele membre, doar de Republica Cehă, de Republica Croația, de Republica Malta și de România. Totuși, aceasta rămâne importantă, în măsura în care codifică cu titlu principal jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (denumită în continuare „Curtea Europeană a drepturilor Omului”), care interpretează dreptul la respectarea vieții de familie consacrat la articolul 8 din CEDO, care este obligatorie în toate statele membre.

56 Raportul explicativ privind Convenția asupra relațiilor personale care privesc copiii, Consiliul Europei, *Série des traités européens*, nr. 192, Strasbourg, 15 mai 2003, punctele 9 și 34. Acest raport menționează și Convenția europeană privind recunoașterea și executarea hotărârilor privind încredințarea copiilor și restabilirea încredințării copiilor, Consiliul Europei, *Série des traités européens*, nr. 105, Luxemburg, 20 mai 1980, care face trimitere la „persoana” care invocă dreptul de vizită.

57 Raportul explicativ privind Convenția asupra relațiilor personale care privesc copiii, op. cit., punctele 9 și 47. Cu privire la legislația comparată în materia răspunderii părintești, a se vedea Granet, F., „L'exercice de l'autorité parentale dans les législations européennes”, *La documentation française*, 2002.

58 Raportul explicativ privind Convenția asupra relațiilor personale care privesc copiii, op. cit., punctul 9.

74. Prin urmare, trebuie, în al doilea rând, să se reamintească faptul că articolul 8 din CEDO prevede că „[o] rice persoană are dreptul la respectarea vieții private și de familie”. Astfel cum s-a indicat la punctul anterior, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că „legăturile dintre bunici și nepoți țin de legăturile de familie în sensul articolului 8 din convenție” [59]. În special, într-o cauză privind suspendarea răspunderii părintești a părinților, această Curte a statuat că „nu se contestă că problemele referitoare la relațiile dintre [bunică] și nepoții săi sunt reglementate de articolul 8 din convenție”. Pe de altă parte, această Curte a reamintit că «viața de familie» în sensul articolului 8 cuprinde cel puțin raporturile dintre rudele apropiate, care pot avea un rol considerabil, de exemplu între bunici și nepoți. «Respectarea» vieții de familie astfel înțeleasă presupune, pentru stat, obligația de a acționa astfel încât să permită dezvoltarea normală a acestor raporturi” [60].

75. În opinia noastră, reiese în mod clar din punctele 43-74 din prezentele concluzii că analiza textuală, teleologică, sistematică și istorică a dispozițiilor Regulamentului nr. 2201/2003 confirmă ideea că norma de competență care figurează la articolul 8 din acest regulament se aplică de asemenea unei cereri referitoare la exercitarea unui drept de vizită de către alte persoane decât părinții, în special alți membri ai familiei de drept sau de fapt.

76. Prin urmare, considerăm că este necesar să se răspundă la întrebarea preliminară că noțiunea „drept de vizită” prevăzută la articolul 1 alineatul (2) litera (a) și la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul nr. 2201/2003 trebuie interpretată în sensul că se extinde la dreptul de vizită al bunicilor în raport cu nepoții lor.

C. În loc de epilog

77. Astfel cum s-a menționat în considerațiile care precedă, rezultă nu numai din modul de redactare, din obiectivele și din economia Regulamentului nr. 2201/2003, ci și din geneza acestuia că regulamentul menționat se extinde la o cerere referitoare la dreptul de vizită al bunicilor.

78. Reiese de asemenea din analiza noastră că Regulamentul nr. 2201/2003 nu exclude din noțiunea de drept de vizită alte persoane decât părinții, dar care au legături de familie de drept sau de fapt cu copilul (în special frați sau surori, fostul soț sau fostul partener al unui părinte). Astfel, ținând seama de schimbările constante care au loc în societatea noastră și de existența unor noi forme de structuri familiale, posibilitățile în ceea ce privește persoanele vizate de exercitarea dreptului de vizită în sensul Regulamentului nr. 2201/2003 ar putea fi numeroase [61]. Situația fostului partener al părintelui titular al răspunderii părintești și, în consecință, a părinților acestui fost partener – considerați de copil ca fiind bunici – sau chiar situația unei mătuși sau a unui unchi însărcinați, în absența temporară a unuia sau a ambilor părinți, să aibă grijă de copil, sunt doar câteva exemple cu care s-ar putea confrunta eventual Curtea în cadrul interpretării regulamentului menționat [62].

79. Este adevărat că Regulamentul nr. 2201/2003 privește doar normele de competență, de recunoaștere și de executare a hotărârilor judecătorești în special în materia răspunderii părintești. Prin urmare, în această etapă a dezvoltării dreptului Uniunii, problema de a se stabili persoanele cărora li se va acorda sau nu li se va acorda un drept de vizită ține de dreptul național. Acesta este motivul pentru care este cu atât mai important să existe o normă de competență unică și uniformă, și anume cea a autorităților statului membru al reședinței obișnuite a copilului, pentru a asigura recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești pronunțate în diferitele state membre.

59 Într-o cauză privind suspendarea dreptului de vizită al bunicilor ca urmare a urmăririi penale împotriva fiului lor, tatăl copilului, a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 20 ianuarie 2015, Manuello și Nevi împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0120JUD000010710, § 53, și jurisprudența citată.

60 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 13 iulie 2000, Scozzari și Giunta împotriva Italiei, CE:ECHR:2000:0713JUD003922198, § 221, precum și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 13 iunie 1979, Marckx împotriva Belgiei, CE:ECHR:1979:0613JUD000683374, § 45.

61 A se vedea punctul 29 din prezentele concluzii.

62 A se vedea punctele 31, 32, 49, 64, 69 și 75 din prezentele concluzii.

V. Concluzie

80. Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebarea preliminară adresată de Varhoven kasatsionen sad (Curtea Supremă de Casație, Bulgaria) după cum urmează:

„Noțiunea «drept de vizită», prevăzută la articolul 1 alineatul (2) litera (a) și la articolul 2 punctul 10 din Regulamentul (CE) nr. 2201/2003 al Consiliului din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești, de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1347/2000, trebuie interpretată în sensul că se extinde la dreptul de vizită al bunicilor în raport cu nepoții lor.”